

**Impact
Factor
4.574**

ISSN 2349-638x

Refereed And Indexed Journal

**AAYUSHI
INTERNATIONAL
INTERDISCIPLINARY
RESEARCH JOURNAL
(AIIRJ)**

Monthly Journal

VOL-V

ISSUE-VI

June

2018

Address

• Vikram Nagar, Boudhi Chouk, Latur.
• Tq. Latur, Dis. Latur 413512 (MS.)
• (+91) 9922455749, (+91) 8999250451

Email

• aiirjpramod@gmail.com
• aayushijournal@gmail.com

Website

• www.aiirjournal.com

CHIEF EDITOR – PRAMOD PRAKASHRAO TANDALE

पुणे महानगरपालिका - सर्व शिक्षा अभियान : एक अभ्यास

डॉ. सुरेंद्र चंद्रकांत हेरकळ

माईर्स, एम्. आय. टी. संत ज्ञानेश्वर बी. एड्. कॉलेज,
आळंदी, पुणे (सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठ, पुणे)

प्रस्तावना :

कोणत्याही राष्ट्राच्या विकासात शिक्षणाची भूमिका अतिशय महत्त्वाची असते. म्हणूनच शिक्षणाची भूमिका अतिशय महत्त्वाची आहे. शिक्षणपध्दती, शैक्षणिक धोरण यावर राष्ट्रीय गरजांचे प्रतिबिंब पडलेले आपल्याला जाणवते. कालानुरूप या गरजा बदलतात. त्यानुसार शिक्षणाचीही पुर्नरचना करणे आवश्यक बाब ठरते. शिक्षणाच्या सार्वत्रिकीकरणाचे उद्दिष्टे साध्य करण्यासाठी स्वातंत्र्यानंतर ते २०१२ पर्यंत शिक्षणासाठी अनेक अभियान योजना व प्रकल्प राबविण्यात आले आहेत. त्यामधील एक सर्व शिक्षा अभियान होय. सर्व शिक्षा अभियान हा एक असा कार्यक्रम आहे की, ज्यामध्ये सर्व मुलांमधील मानवी क्षमता विकास समाज / वस्तीच्या सहाय्याने, दर्जेदार शिक्षणाच्या संधी देऊन करता येईल. यासाठी ६ ध्येय अभियानासाठी ठरविली व २०१० पर्यंत ती पूर्ण करण्याची कालमर्यादा ठरविण्यात आली होती. याची सदयस्थिती जाणून घेण्यासाठी पुणे महानगरपालिकेचा सर्व शिक्षा अभियानाचा मूल्यमापनात्मक अभ्यास करण्यात आला.

हेतू : इ.स. २००४ ते २००८ या कालावधीतील पुणे महानगरपालिकेच्या सर्व शिक्षा अभियानाची उद्दिष्टपूर्ती तपासणे व उपाययोजना सुचविणे.

सर्व शिक्षा अभियानाच्या सदयस्थितीचा मूल्यमापनात्मक अभ्यास करण्यासाठी सर्वेक्षण पध्दतीतील विश्लेषण सर्वेक्षण पध्दतीचा वापर करण्यात आला. सदर संशोधनाचा हेतू पूर्ण करण्यासाठी सर्व शिक्षा अभियानाच्या दरवर्षी प्रकाशित अहवालांचा (२००३-२००८) अभ्यास केला. या अहवालांतून विद्यार्थ्यांची पटनोंदणी, शालाबाह्य विद्यार्थ्यांचे प्रमाण व अनुसुचित जाती व जमातीच्या विद्यार्थ्यांचे प्रमाण या माहितीचे संकलन केले. तसेच प्रत्यक्ष मुलाखत या साधनांचा उपयोग तज्ज्ञ लोकांची मुलाखत घेण्यासाठी केला आहे. त्याद्वारे समस्येवर उपाय सुचविण्यासाठी घेतल्या. सर्व शिक्षा अभियानातील विद्यार्थ्यांचे शाळेत टिकून राहण्याचे प्रमाण (Retention Rate) $2004-05=(B/b) \times (C/c) \times (D/d) \times (E/e) \times 100$ या सूत्राद्वारे तर गळतीचा दर (Dropout Rate) $2004-05=100-(\text{Retention Rate})$ या सूत्राद्वारे काढण्यात आला.

इ.स. २००४ ते २००८ या कालावधीतील पुणे महानगरपालिकेच्या सर्व शिक्षा अभियानातील उद्दिष्टांचे विश्लेषण करणे.

अ. इ.स. २०१० पूर्वी सर्व बालकांचे आठ वर्षांचे शालेय शिक्षण पूर्ण करणे - प्राप्त आकडेवारीवरून शैक्षणिक वर्ष २००३-२००४ मध्ये इयत्ता दुसरी मध्ये प्रवेश घेतलेल्या विद्यार्थ्यांचे गळतीचे प्रमाण हे शैक्षणिक वर्ष २००४-०५ मध्ये १.३५ ; शैक्षणिक वर्ष २००५-०६ मध्ये २.७५ % , शैक्षणिक वर्ष

२००६-०७ मध्ये ८.२७ % तर शैक्षणिक वर्ष २००७-०८ मध्ये ४.२० % झालेले आढळले. म्हणजे इयत्ता पाचवी मध्ये विद्यार्थ्यांच्या गळतीचे प्रमाण हे सर्वाधिक अर्थात ८.२७ % आहे.

ब. इ.स. २०१० पर्यंत सर्व मुलामुलींना शाळेत टिकवून ठेवणे.- शैक्षणिक वर्ष २००५-०६ मध्ये टिकून राहिलेल्या विद्यार्थ्यांचे प्रमाण ९५.९४ % आहे. शैक्षणिक वर्ष २००६-०७ मध्ये टिकून राहिलेल्या विद्यार्थ्यांचे प्रमाण ९१.१७ % आहे. तर शैक्षणिक वर्ष २००७-०८ मध्ये टिकून राहिलेल्या विद्यार्थ्यांचे प्रमाण ९९.९८ % असल्याचे दिसून आले.

क. इ.स. २००६ पर्यंत लैंगिक आणि सामाजिक दरी भरून काढणे.

१. लैंगिक दरी दूर करण्याचे प्रमाण : शैक्षणिक वर्ष २००५-०६ मध्ये मुलांचे शाळेतील टिकण्याचे प्रमाण ९७.५६ % मुलींचे प्रमाण ९४.७५ % असे आहे. शैक्षणिक वर्ष २००६-०७ मध्ये मुलांचे शाळेतील टिकण्याचे प्रमाण ९६.६८ % मुलींचे प्रमाण ९७.३२ % असे आहे. तर शैक्षणिक वर्ष २००७-०८ या शैक्षणिक वर्षी मुलांचे शाळेतील टिकण्याचे प्रमाण ९९.९८ % मुलींचे प्रमाण ९९.९८ % असे आहे.

२. सामाजिक दरी दूर करण्याचे प्रमाण : शैक्षणिक वर्ष २००६ - २००७ मध्ये अनुसुचित जातीच्या विद्यार्थ्यांच्या पटनोंदणी मध्ये १२ : गळती झाल्याचे दिसून येत आहे. तर अनुसुचित जमातीच्या विद्यार्थ्यांच्या पटनोंदणीमध्ये ४.७१ % गळती झाल्याचे दिसून येत आहे. तसेच इतर मागासवर्गीय विद्यार्थ्यांच्या पटनोंदणीमध्ये १० % वाढ झाल्याचे दिसून येत आहे. शैक्षणिक वर्ष २००७ - २००८ मध्ये अनुसुचित जातीच्या विद्यार्थ्यांच्या पटनोंदणी मध्ये ०८ % गळती झाल्याचे दिसून येत आहे. तर अनुसुचित जमातीच्या विद्यार्थ्यांच्या पटनोंदणीमध्ये ११ % गळती झाल्याचे दिसून येत आहे. तसेच इतर मागासवर्गीय विद्यार्थ्यांच्या पटनोंदणीमध्ये २८ % वाढ झाल्याचे दिसून येत आहे.

ड. ६ ते १४ वयोगटातील शालाबाहय मुला - मुलींचे प्रमाण ;

शैक्षणिक वर्ष २००५ - २००६ मध्ये अनुसुचित जमातीच्या शालाबाहय मुलांचे प्रमाण ३.८० % आहे. शैक्षणिक वर्ष २००७ - २००८ मध्ये अनुसुचित जमातीच्या शालाबाहय मुलांचे प्रमाण ३.१० % आहे. सर्वात जास्त शालाबाहय मुलांचे प्रमाण हे अनुसुचित जमातीमध्ये आहे.

उपाययोजना :

१. शासनाने सर्व शाळांच्या नोंदी ऑनलाईन कराव्यात.
२. शिक्षकांनी विद्यार्थ्यांना मनोरंजनात्मक शिक्षण द्यावे.
३. पालकांची मानसिकता बदलण्यासाठी प्रभातफेरी, शिबिरे, पालक भेटी यासारखे प्रयत्न करावेत.
४. गळती मुलांची कारणे शोधून त्यांना पुन्हा शाळेत आणावे.
५. शिक्षकांची अशैक्षणिक कामे कमी करावीत.
६. मुलींच्या शिक्षणाचे महत्त्व पालकांना पटवून देण्यासाठी अजून जाणीवजागृतीची गरज आहे.
७. शैक्षणिक योजना अनुसुचित जाती व जमातीच्या मुलांसाठी शिक्षक व मुख्याध्यापकांनी पोहचवाव्यात.

संदर्भ :

- 1- वार्षिक अहवाल - सर्व शिक्षा अभियान सन.२००४ - २००५,पुणे महानगरपालिका, पुणे.
- 2- वार्षिक अहवाल - सर्व शिक्षा अभियान सन.२००५ - २००६,पुणे महानगरपालिका, पुणे.
- 3- वार्षिक अहवाल - सर्व शिक्षा अभियान सन.२००६ - २००७,पुणे महानगरपालिका, पुणे.
- 4- <http://ribhoi.nic.in/ssa/ssa/sss1.hbm/14/05/2008>
- 5- <http://punecorporation.org>.

